

Організація науки і наукових досліджень у сучасній Чехії. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. наукова система Чехії намагалась адаптуватись до політичних та економічних змін у країні. У результаті «оксамитової революції», розпаду Чехословаччини та економічної кризи істотно скоротилися державні наукові програми. У наступні декілька років становище науки було досить складним, особливо постраждали фундаментальні дослідження. На сьогодні високого рівня розвитку сучасна чеська наука досягла завдяки активній підтримці з боку держави та реформуванню наукової системи. На першому етапі реформування кількість наукових працівників у Чехії зменшилася майже вдвоє, найбільший вплив кадрів відбувався в секторі суспільних та гуманітарних наук, деякі установи і проекти були взагалі ліквідовані, як і галузеві інститути. У 1992 р. була створена нова Академія наук на принципово інших засадах як самоврядна наукова установа, яка об'єднує науковців країни, визначає наукову політику й стратегію. Чехія успадкувала досить могутній науковий потенціал після розпаду Чехословаччини в 1993 р. Саме в Чехії були зосереджені провідні науково-дослідні інститути й найбільш відомі університети Чехословаччини¹.

На сьогодні уряд Чехії створює умови для надання ефективної державної підтримки системі НДДКР, що задовольняє потреби економіки країни на сучасному етапі адаптації до стандартів Європейського Союзу. Це зводить до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощує механізми фінансування з державного бюджету, стимулює конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримує інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнює зв'язки між університетами й Академією наук, а також надає підтримку міжнародній науково-інноваційній співпраці².

Найважливіші питання щодо організації та управління чеської освіти та науки вирішуються в Міністерстві освіти, молоді та спорту – головного органу в системі центральних органів виконавчої влади з забезпечення реалізації державної політики у сфері науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Певні функції в цій галузі також виконують й інші міністерства: охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, сільського господарства й економіки³.

Для проведення ефективної державної політики Чехії в науковій сфері функціонує Рада з досліджень, розробок та інновацій, яка є головним

¹ Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір / за ред. О. С. Онищенко, Б. А. Малицького. – К., 2007. – С. 216–220.

² Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic // Theory of Science. – 2004. – Vol. 24, N 1. – P. 5–34.

³ Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.

консультативним органом уряду Чеської Республіки (ЧР). Рада складається із 17 членів – представників науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, Академії наук ЧР. Рада відіграє головну роль у виробленні стратегічних напрямів розвитку науково-дослідної діяльності у країні, подає пропозиції з розподілу бюджетних коштів на фінансування наукових програм і проектів, що схвалюються спільно з Міністерством фінансів.

Урядом ЧР було визначено цілі та пріоритети сучасної науково-інноваційної політики. Основні питання, пов'язані з принципами, формою організації та управління науково-дослідної сфери, популяризацією чеської науки, урегульовуються нормативно-правовими документами. Серед них необхідно відзначити Програми: «Національна науково-дослідна політика на 2009–2015 рр.», «Основні принципи діяльності уряду ЧР в галузі науки і техніки». У цих нормативних актах чітко визначено роль науково-дослідної роботи в Чеській Республіці, визначено функції держави і встановлено основні принципи, що регулюють діяльність уряду в галузі науки і техніки. У вересні 2011 р. чеський уряд схвалив нормативні акти: «Міжнародна стратегія конкурентоспроможності у Чеській Республіці», «Національна стратегія інновацій», підготовлені за участі Міністерства промисловості і торгівлі, Національної економічної ради, а також експертів, учених, фахівців науково-дослідних установ Чехії, Академії ЧР. Метою «Національної стратегії інновацій» є підвищення ефективності чеської економіки. Науково-дослідну діяльність та розвиток інновацій визначено важливою передумовою успішного економічного зростання країни ⁴.

За останні роки державні асигнування на науково-дослідну діяльність у Чехії виділяються в основному для неуніверситетських наукових центрів. Основні фінансові надходження, що направлені на розвиток чеської науки, розподіляються між Академією наук ЧР і Міністерством освіти, молоді та спорту. Невелика частина коштів з державного бюджету надходить до Міністерства промисловості і торгівлі, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства сільського господарства, Міністерства охорони навколишнього середовища, Міністерства транспорту для фінансування цільових індустріальних програм і наукових проектів, що підвищують конкурентоспроможність чеської економіки. У цілому у 2010 р. фінансові надходження на розвиток науково-дослідної діяльності в Чехії становили близько 1,56 % ВВП (з цих коштів 49 % асигновано приватним сектором, 41 % – державою, 10 % – закордонними інвесторами).

Протягом останніх років Чехія дедалі більше приділяє увагу розвитку науки, однак тільки за рахунок державного бюджету наука не може повноцінно розвиватись, тому фінансування наукових досліджень здійснюється через

⁴ Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.

впровадження системи грантів. Урядом Чехії, університетами та Академією наук ЧР створено фонди, що фінансують фундаментальні дослідження. Окремі наукові дослідження фінансуються агентствами, які створені міністерствами і відомствами, великими промисловими підприємствами, що зацікавлені в наукових розробках. Важливу роль у розподілі коштів відіграє Агентство з технологій (засноване у 2009 р.), що підтримує програми, прикладні соціальні наукові проекти, дослідно-конструкторські розробки, інноваційні дослідження тощо ⁵.

У результаті проведених реформ у чеській системі науки було зведено до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощено механізм фінансування наукових досліджень із державного бюджету, стимульовано конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримано інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнено зв'язки між університетами і Академією наук ЧР, надано підтримку міжнародному науковому інноваційному співробітництву. Університети та АН ЧР отримали можливість самостійно визначати пріоритетні напрями розвитку наукових досліджень.

У Чехії великого значення набули зв'язки науки з промисловістю, впровадження наукових розробок у виробництво. У початковий період реформ передбачалось, що промислові науково-дослідні установи трансформуються в регіональні технологічні парки. Дослідницькі організації заснували Асоціацію наукових парків, яка мала створити базу для реорганізації науково-дослідних інститутів. Для впровадження технологій у виробництво було створено Асоціацію трансферу технологій й обміну. У політичних колах ця позиція не знайшла підтримки, у результаті чого 105 наукових установ були приватизовані і у своїй діяльності стали менше займатися науковими дослідженнями ⁶. Були запроваджені державні програми «Парк» і «Трансферт», які надавали реальну підтримку малим і середнім підприємствам. *Також* відіграють *важливу* роль у фінансуванні наукових проектів *місцеві бюджети* ⁷.

Академічний сектор переорієнтувався на технічні науки і прикладні дослідження. Це створило можливість налагодити більш тісні контакти з керівництвом наукових і технологічних парків. Науково-технологічні парки виникли і в самій Академії наук, хоча вони виявилися менш продуктивними, ніж створені на базі промислових підприємств.

Поступово сформувалися зв'язки між університетами й промисловими фірмами. Вони набули характеру дослідницьких експертиз нових технологій і

⁵ Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.

⁶ Водопьянова Е. Страны Центральной и Восточной Европы: наука в пути / Е. Водопьянова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 10. – С. 71–77.

⁷ Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.

наукових розробок, що застосовувались у виробництві. Однак в університетах Чехії дана практика займає невеликий відсоток і у фінансовому відношенні пріоритет надається саме освіті, а не науковим дослідженням.

Серед найвідоміших університетів Чехії слід відзначити Карловий університет, Університет ім. Т. Г. Масарика (м. Брно), Університет Західної Богемії (м. Пльзень), Вищу технічну школу (м. Брно), Вищу гірничу школу – технічний університет (м. Острава), Університет ім. Ф. Палацького (м. Оломоуц), Чеський політехнічний університет (м. Прага), Менделівський сільськогосподарський та лісотехнічний університет (м. Брно), Чеський сільськогосподарський університет (м. Прага). Усього в Чехії понад 35 вищих навчальних закладів. При університетах діють установи, які ведуть науково-дослідну діяльність. Зокрема, в університеті ім. Т. Г. Масарика функціонують: Міжнародний інститут політології, Інститут обчислювальної техніки, у Карловому університеті діють Інститут політології і міжнародних відносин, Інститут економіки, Інститут соціології, Інститут журналістики тощо.

За результатами дослідження, проведеного у 2010 р. іспанською науково-дослідною групою Scimago, було визначено рейтинг Академії наук ЧР і Карлового університету, згідно з яким дані установи займають почесне п'яте і шосте місце серед науково-дослідних інститутів та університетів Центральної і Східної Європи. У цілому рейтинг охоплює 172 науково-дослідних інститути і університети зі Східної Європи та 2833 установи у всьому світі. У світовому рейтингу АН ЧР і Карловий університет зайняли 97 та 231 місце відповідно ⁸.

Основу для розвитку сучасної науково-технічної співпраці між Чеською Республікою та Україною було закладено підписанням угоди між урядом ЧР та Кабінетом Міністрів України про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, угоди про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури ЧР на 2012–2014 рр., угоди про співробітництво в галузі освіти та науки на 2012–2015 рр. між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерством освіти, молоді та спорту ЧР. Договірною-правова база з питань науково-технічного співробітництва між Чехією й Україною достатньо широка та охоплює різноманітний спектр взаємодії сторін у зазначеній галузі. Науково-технічне співробітництво між Україною та ЧР передбачає спільні науково-технологічні та науково-дослідні проекти; обмін науковцями, фахівцями, дослідниками та експертами з метою виконання наукових програм і проектів; обмін науковою і технічною інформацією, документацією, а також лабораторними зразками та обладнанням; організацію та проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок. Крім того, діє ряд прямих угод про

⁸ Академія наук Чехії і Карлов університет признаны лучшими в Восточной Европе – Scimago [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novoya.com/info/1500.html>

співробітництво між вищими навчальними закладами України та Чехії⁹.

У науково-освітній сфері активно співпрацюють Чеський сільськогосподарський університет (м. Прага) з Дніпропетровським сільськогосподарським інститутом та Національним університетом біоресурсів і природокористування (м. Київ); Університет ім. Т. Г. Масарика (м. Брно) з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка; Карловий університет (м. Прага) з Національним університетом ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці), Сумським державним університетом, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Тернопільським державним медичним університетом ім. І. Горбачевського та Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника; Остравський університет з Львівським національним університетом ім. І. Франка; Сілезький університет (м. Опава) з Донецькою державною академією менеджменту; Вища гірничо-шахтарська школа – технічний університет (м. Острава) з Донецьким державним політехнічним університетом; Технічний університет (м. Ліберець) з Київським державним університетом технологій і дизайну та Полтавським національним технічним університетом ім. Ю. Кондратюка; Університет ім. Ф. Палацького (м. Оломоуць) з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка; Вища технічна школа (м. Брно) з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут» та Східноукраїнським національним університетом ім. В. Даля (м. Луганськ); Менделівський сільськогосподарський та лісотехнічний університет (м. Брно) з Українським державним лісотехнічним університетом (м. Львів) тощо.

Співробітництво в галузі освіти відбувається також по лінії обміну студентами, аспірантами та викладачами вищих навчальних закладів обох країн. Відповідно до діючих міжуніверситетських договорів, здійснюються обміни студентами кафедр україністики університетів у Празі, Брно, Оломоуці та студентами-богемістами університетів у Києві та Львові. Загальна кількість громадян України, які навчались у вищих навчальних закладах Чехії у 2010–2011 навчальному році, становила 1280 осіб. Частина з них є студентами філії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова в Празі¹⁰.

Характерною рисою міжнародної співпраці наукових організацій Чехії став перехід на багатосторонню форму співробітництва з іноземними науковими установами. Особливо інтенсивно почала розвиватись міжнародна наукова співпраця з європейськими країнами. Завдяки підписаній угоді про асоційоване

⁹ Договірні-правова база [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/czechia/ua/1614.htm>.

¹⁰ Договірні-правова база [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/czechia/ua/1614.htm>.

членство, країна отримала повний доступ до всіх програм і заходів Європейського Союзу в галузі науки і техніки (*О. Березовський, канд. іст. наук, старш. наук. співроб. відділу історії академічної науки Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; С. Коваленко, мол. наук. співроб. відділу історії академічної науки Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*).